

О. О. БРИГІНЕЦЬ

ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Визначено особливості законодавчого забезпечення фінансової безпеки держави. Проаналізовано спроби декриміналізації національного законодавства.

Ключові слова: декриміналізація; фінансова безпека.

Определены особенности законодательного обеспечения финансовой безопасности государства. Проанализировано попытки декриминализации национального законодательства.

Ключевые слова: декриминализация; финансовая безопасность.

Peculiarities of the legislative provision of financial security are designated. And lired decriminalization process of national legislation.

Key words: decriminalization, financial security.

В Україні почали активно відбуватися процеси, які свідчать про початок удосконалення чинної системи правових норм та адаптації їх до законодавства Європейського Союзу. Зміни спрямовані на реформування багатьох галузей права: кримінального, кримінально-процесуального, фінансового, митного, господарського, адміністративного права та адміністративного процесу. Ініціатором таких масштабних перетворень є Президент України, за ініціативи якого внесено до Верховної Ради України законопроект, направлений на декриміналізацію та гуманізацію відповідальності за економічні злочини. Відповідний законопроект зареєстрований у Верховній Раді України 27 вересня 2011 р. Так, законопроектом пропонується за вчинення злочинів у господарській сфері замість покарання у вигляді позбавлення волі вести санкцію у вигляді штрафу. Штраф може бути замінений судом на інше покарання лише у разі його несплати в строк, встановлений судовим рішенням¹.

Паралельно до Верховної Ради України також було внесено декілька законопроектів від опозиційних депутатів. Зокрема, народні депутати В. Кириленко та В. Мойсик зареєстрували у парламенті законопроект «Про внесення змін до статті 364 Кримінального кодексу України»² стосовно декриміналізації відповідальності окремих службових осіб. Як зазначалося в пояснювальній записці до проекту документу, він спрямований на приведення відповідних норм національного законодавства у відповідність до законодавства та практики ЄС. Також метою законопроекту є узгодження положень Кримінального кодексу України із положеннями інших законів України щодо відповідальності осіб, які обіймають (обіймали) посади, що належать до політичних посад, на які не поширюється трудове законодавство та законодавство про державну службу.

Народні депутати А. Яценюк, Р. Князевич та Р. Зварич також зареєстрували законопроект, який передбачав декриміналізацію дій щодо перевищення влади та службових повноважень. У відповідному проекті закону «Про внесення змін до деяких законів України (щодо запровадження європейських стандартів у кримінальній юстиції)»³ обґрунтовувалася необхідність запровадження європейських стандартів у кримінальній юстиції. Законопроектом пропонувалося виключити з Кримінального кодексу статтю 365 «Перевищення влади або службових повноважень». Також пропонувалося внести зміни до статті 191 КК та

доповнити його статтею 191-1 для розмежування відповідальності за привласнення й заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем та за розрату чужого майна.

Але Верховна Рада України не прийняла до розгляду законопроекти від опозиційних депутатів. На нашу думку, це відбулося тому, що вони були спрямовані насамперед на вирішення конкретних політичних питань.

Водночас, законопроект Президента України був повністю підтриманий у першому читанні. Таким чином, можна стверджувати, що у державі назріла гостра потреба в реформуванні певної частини суспільних правовідносин. Даної позиції, щоправда з певними внутрішніми неузгодженостями, притримуються різні політичні сили, які представлені у Верховній Раді України.

Законопроект Президента України скасовує кримінальну відповідальність за ті діяння у сфері господарської діяльності, які на сьогодні втратили ознаки підвищеної суспільної небезпеки для переслідування їх в кримінальному порядку. За вчинення таких правопорушень законопроектом встановлюється адміністративна відповідальність у вигляді накладення штрафів.

Проектом закону пропонується встановити, що взяття під варту не може бути застосоване до раніше несудимого особи, підозрюваного або обвинуваченого у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років, за винятком випадків, коли вона переходить від органів слідства або перешкоджає розслідуванню справи. Щодо підстав застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту у справах про злочини у сфері економіки та господарської діяльності, а також у справах про посадові злочини, скоєні підприємцями, законопроектом запроваджується механізм, згідно з яким підозрюваний, обвинувачений у таких справах, може бути взятий під варту лише у разі невнесення ним коштів в якості застави або укриття від органів слідства, а також перешкоджанні розслідуванню справи.

Законопроектом також встановлено перелік складів злочинів у сфері господарської діяльності, залучення до відповідальності за які можливе виключно на підставі скарги потерпілого. При цьому порядок притягнення до кримінальної відповідальності за скаргою потерпілого передбачає, що відповідна кримінальна справа підлягає припиненню у разі, якщо потерпілий примириться з обвинуваченим до моменту видалення суду до нарадчої кімнати для постановлення вироку.

Раніше Президент України заявив, що законодавство у сфері відповідальності за економічні злочини необхідно привести до європейських стандартів, та констатував, що надлишкова криміналізація правопорушень у сфері бізнесу призводить, з одного боку, до обмеження прав і свобод громадян, зниження їх підприємницької активності, а з іншого, – не приносить ніякої вигоди державі, яка фактично не отримує належного відшкодування втрат, завданих такими протиправними діями.

Водночас, що декриміналізація – це зворотний процес, визнання діяння незлочинним, здійснюється шляхом скасуванням кримінальної відповідальності за його вчинення, зокрема, встановленням за нього інших видів відповідальності, наприклад, адміністративної. Тобто, практично усі покарання буде замінено на фінансові санкції.

Але чому ж у нашій державі така значна кількість діянь підпадає під сферу дії кримінального законодавства? Дана ситуація виникла поступово, внаслідок зміни моделі економіки держави з планової на ринкову. Але процеси в економіці України розвивалися у більш швидкому темпі, ніж змінювалася свідомість наших

співгромадян.

Потрібно зазначити, що становлення підприємницької діяльності в Україні проходило в умовах досить складних та суперечливих, як з економічної, так і з правової точки зору. Адже попередні процеси в економіці були переважно плановими. А кримінально-правові заходи захищали власність держави на засоби виробництва від посягань на них з боку приватних осіб. І навіть після того, коли держава на законодавчому рівні підтримала приватну власність та побудовану на основі її приватну підприємницьку діяльність, загальносуспільна ідея «кримінальності» приватного бізнесу не була викоренена як у підсвідомості співробітників правоохоронних органів, так звичайних громадян.

Дані процеси обумовили виникнення в Україні і на території більшості держав колишнього СРСР такою явища як штучна криміналізація бізнесу. Звичайно, дані процеси не стосуються Естонії, Латвії та Литви, які в даний час є членами Європейського Союзу, і де підприємницька діяльність є основною опорою для підтримання економічного добробуту суспільства. У нашій державі на основі розширеного тлумачення норм кримінального права частина закономірних відносин у сфері економіки (як для держави з розвиненою ринковою економікою) піддається кримінальному переслідуванню з боку правоохоронних органів України.

Але не потрібно забувати, що в ідеалі кримінальне право повинне реалізувати механізм впливу на суспільні відносини та сприяти реалізації державної політики у сфері регулювання економічних процесів. В той же час, у нашій державі не розроблені чіткі параметри державного втручання до питань формування та функціонування ринкової економіки. А заборона законодавством певних діянь повинна не тільки створювати умови для реалізації всебічного контролю над даною ситуацією, але й надавати реальну допомогу добросовісним учасникам економічних відносин. Дана допомога має, перш за все, виражатися у впливі на учасників економічних відносин, які здійснюють порушення чинного. На практиці створюється ситуація, коли кримінальне законодавство не просто охороняє даний вид правовідносин від неправомірних посягань, але у значній мірі здійснює його регулювання. Цим значно погіршується становище добросовісних підприємців та значно зменшується бажання іноземних інвесторів здійснювати фінансові вливання до нашої економіки⁴. А це вже пряма загроза як фінансовій, так і економічній безпеці України, адже всередині держави створюються перепопи для ведення добросовісного приватного бізнесу.

А за умов проведення досить непростих економічних перетворень в нашій державі певні економічні ресурси відіграли б досить позитивну роль. Одним із джерел вищезгаданих економічних ресурсів є підвищення доходності Державного бюджету внаслідок проведення декриміналізації частини кримінально караних діянь. З наукової точки зору, термін «декриміналізація»⁵ визначається як юридична перекваліфікація частини кримінально караних діянь та переведення їх до розряду адміністративних, дисциплінарних чи інших правопорушень або правомірних діянь. Але чи не стимулюватимуть дані зміни до законодавства сплеск злочинності у даних сферах правовідносин? Частина громадян України вважає, що на це питання потрібно відповісти ствердно. Водночас, А. Могильов заявив, що не вбачає необхідності в структурних змінах у системі правоохоронних органів у зв'язку з можливою декриміналізацією економічних злочинів. Адже дані види злочинів не настільки розповсюджені у порівнянні із загальною

кількістю злочинів, які реєструються за рік в Україні. Він пояснив, що підрозділами БЕЗ щорічно викривається приблизно 40 тисяч злочинів по лінії економіки. А за тими статтями, які планується декриміналізувати, – від 500 до 800⁶.

Для прикладу, розглянемо очікуваний ефект від декриміналізації лише статті 201 «Контрабанда» Кримінального кодексу України⁷. Адже законопроект Президента України передбачає скасування кримінальної відповідальності за контрабанду товарів. Відповідно до статистичної інформації, наданої Держмитслужбою, у країнах – членах Європейського Союзу найбільш поширеним видом відповідальності за контрабанду товарів є штрафи (наприклад, у Федеративній Республіці Німеччини розмір штрафу за дане порушення законодавства може сягати 50 000 євро).

Аналіз ситуації в Україні, з точки зору економічного ефекту результатів кримінальних справ, порушених за контрабанду товарів, доводить неефективність кримінальної відповідальності за вчинення «товарної» контрабанди. Так, у 2009 році було порушено справ на 445 млн. грн., стягнуто до бюджету 1,5 млн. грн. У 2010 році при порушених на 695 млн. грн. кримінальних справ скарбниця отримала лише 1,4 млн. грн. А у 2011 році до бюджету взагалі не перераховано коштів, а кримінальних справ за товарну контрабанду порушено на 298,6 млн. грн.⁸

Тобто, у державну скарбницю надходять суми, які неспіврозмірні із вартістю предметів злочину і матеріальною шкодою, завданою державі. Крім того, кримінальне покарання за ст. 201 ККУ (позбавлення волі та конфіскація) не сприяє попередженню вчинення нових злочинів. На нашу думку, декриміналізація товарної контрабанди у поєднанні з посиленням адміністративної відповідальності буде більш ефективним інструментом протидії незаконному переміщенню товарів. Нововведення також призведе до економії часу, коштів та людських ресурсів в ході провадження адміністративних процедур. Також це дозволить зменшити корупцію, оскільки суд тепер за наявності вини порушника зможе прийняти лише одне можливе рішення – про конфіскацію та накладення штрафу. І найголовніше – буде забезпечено додаткове наповнення Державного бюджету за рахунок стягнення штрафів та реалізації конфіскованих товарів в дохід держави.

Отже, декриміналізація економіки є необхідною умовою ринкового реформування та забезпечення фінансової безпеки нашої держави. Дані заходи також будуть всіляко сприяти виведенню економіки України з кризового стану та допоможуть їй оминати «другу хвилю» світової економічної кризи. А згодом це створить реальні передумови входження України до складу держав Європейського Союзу. Але в сучасних умовах Європейський Союз, звичайно ж, досить рішуче налаштований вирішувати власні економічні проблеми. За економічними показниками декілька держав Європейського Союзу практично не мають змоги самостійно вирішувати власні економічні проблеми (Греція, Португалія). Тому від економічної допомоги Україні найближчим часом Європейський Союз, скоріше всього, утримається. Але досить складні економічні проблеми України все ж таки потрібно вирішувати. Складним тягарем для нашої економіки є величезний зовнішній борг, який був накопичений у 2008-2010 р.р. На нашу думку, в умовах даної ситуації досить ефективно дією з боку керівництва нашої держави буде вивільнення частини фінансових резервів нашої економіки, які раніше створювали позитивний ефект лише для невеликої частини українського суспільства. Йдеться про «тіньову економіку», зменшення частини якої в нашій державі може стати потужною економічною підтримкою як існуючого рівня добробуту

українського суспільства, так і служити для його покращення, фінансово наповнюючи цілу низку економічних перетворень, що зараз проходять в Україні.

Також для вирішення цього питання необхідно обмежити або повністю ліквідувати фактори, що сприяють криміналізації економічної діяльності. Це стосується джерел живлення економічного криміналітету, механізмів реалізації злочинів у сфері економіки, мотивації економічної злочинності, ліквідації зон правового вакууму, що сприяють криміналізації економічних відносин.

Вважаємо, що декриміналізацію в сучасних умовах доцільно побудувати таким чином, щоб злочинці повною мірою відшкодували заподіяні збитки. Питання декриміналізації потрібно вирішувати використовуючи зважений, диференційований підхід. Доцільно удосконалити комплекс господарсько-правових, адміністративно-правових і кримінально-правових заходів, спрямованих на запобігання розвитку і процвітанню кримінальних проявів діяльності у економічній сфері. Необхідно підвищити рівень організаційних та практичних заходів усіх державних органів щодо запобігання та протидії криміналізації підприємницького середовища.

Нарешті Україна повинна наслідувати світову тенденцію скорочення в законодавстві кількості злочинів, за вчинення яких передбачено позбавлення волі громадян. Декриміналізацію, як важливий процес, в даний час проводять наші сусіди – західні і східні. Нещодавно були внесені поправки до Кримінального кодексу Російської Федерації, які пом'якшують відповідальність за нетяжкі злочини, зокрема, економічні⁹. Європейський досвід також продемонстрував ефективність шляху декриміналізації економічних злочинів.

А в Україні у даний час ні постраждалі особи, ні держава не отримують належної компенсації від того, що правопорушник перебуває у в'язниці. Якщо йому буде замінено покарання на штраф, який перевищує завдані ним збитки, то це буде йому гарним уроком, а також будуть відшкодовані збитки державі або юридичним чи фізичним особам.

Чим швидше держава буде спроможна перевести власну економіку у нове нормативно-правове середовище, тим більше можливостей з'явиться щодо обмеження економічно небезпечних, насамперед, криміналізованих складових економіки.

1. *Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=41271. 2. *Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // ВВР України. – 2001. – № 25.* 3. *Проект Закону про внесення змін до деяких законів України (щодо запровадження європейських стандартів у кримінальній юстиції)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_2?id=&pf3516=9165&skl=7. 4. *Звіт про прямі іноземні інвестиції в Україну* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Ukraine-FDI-Report-2011-Ukr/\\$FILE/Ukraine-FDI-Report-2011-Ukr.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Ukraine-FDI-Report-2011-Ukr/$FILE/Ukraine-FDI-Report-2011-Ukr.pdf). 5. *Юридична енциклопедія* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law-enc.net/word/dekriminalizacija-1559.html>. 6. *Інтерв'ю А. Могильова* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrinform.ua/ukr/order?id=1043961>. 7. *Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // ВВР України.* 8. *Статистичні дані Державної митної служби України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.customs.gov.ua/dmsu/control/uk/publish/category?cat_id=2019724. 9. *Госдума снова смягчила Уголовный кодекс* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rosbalt.ru/main/2011/0906/886912.html>.